

Csoóri Sándor elnök
Bíró Zoltán főszerkesztő
Dippold Pál olvasószerkesztő

Szerkesztők:

Alexa Károly
Döbrentei Kornél (Szépirodalom)
Kiss Gy. Csaba (Keletől Nyugatig)
Nagy Gáspár
Tőkész László (Nemzet és
hagyomány)

Banga Ferenc – művészeti szerkesztő
Csánki János – tervezőszerkesztő

Védnökség:

Borbándi Gyula,
Cseres Tibor, Csurka István,
Fekete Gyula, Fodó Sándor,
Für Lajos, Gombos Gyula,
Kántor Lajos, Lezsák Sándor,
Püski Sándor, Tőzsér Árpád,
Szilágyi István, Vályi Nagy Ervin

HU ISSN 0238-9908

Kiadja a Hitel Lap-, Könyvkiadó és
Kereskedelmi Kft.

Felelős kiadó: Bíró Zoltán
ügyvezető igazgató

Gazdasági tanácsadó: Berkó Ferenc György
Szedi: a Hitel Kft.

Felelős vezető: Csánki János

Nyomja: a Zalai Nyomda

Felelős vezető: Galla József igazgató

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a
hírlapkézbesítő postahivataloknál, a kézbesi-
tőknél és a Hírlap-előfizetési és Lapellátási Iro-
dánál (HELIR) Budapest XIII., Lehel u. 10/a
– 1900 –, közvetlenül vagy postautalványon, va-
lamint átutalással a HELIR 215-96162 pénz-
forgalmi jelzőszámára. Előfizetési díj: 1/2 évre
585 Ft, egy évre 1170 Ft. Külföldön terjeszti a
HITEL Kft. (H-1475 Budapest, Pf. 194.), a
„Kultúra” Külkereskedelmi Vállalat (H-1389
Budapest, Pf. 149.), a SMIKK (Zürich, Pf. 87.
CH-8037), illetve a Püski-Corvin Kiadó (251 E
82 Street New York, NY 10028 USA). A Hitel
lapszámai megvásárolhatók a Püski Könyves-
boltban (Budapest, Krisztina krt. 26. 1013), a
Litea könyvesboltban (Budapest, Hess András
tér 4. 1014), az Írók Boltjában (Budapest, And-
rássy út 16. 1061) és a hírlapárusoknál.

Lapunk megjelenését a Művelődési és Köz-
oktatási Minisztérium anyagilag támogatja.

A szerkesztőség új címe:
Budapest X., Venyige u. 3. 1108
Levélcím: Budapest, Pf. 194. 1475
Telefon: 147-6590 /221, 117, 272, 275
Telefax: 157-0418 Telex: 22-5460

92/8 HITEL

2 Tőzsér Árpád: A víz és a kutya között

5 Egon Bondy: Hotel Rue Malar; Mt. St. Michel

Keletől Nyugatig

6 Václav Havel: A kommunizmus vége mindannyiunkat meglepett

10 Mila Haugová: * * *; A bomlás félideje
Mária Fazekasová: Folytonosság; Ha nagyon akarod

11 Molnár Tamás: Egy új hidegháború

13 Sebeők János: Boldogok-e a szegények?

14 Pardi Anna: A fehér, a fekete, a sárga arcú angyal; Jézus;
Csak valamit ki ne hagyjak; Terápia

15 Vass Tibor: Másnap; Bölcsődal; Egy temető kert esti imája;
Holnap; Nagyanyám

16 Kiss Károly: A magára hagyott Hátsó-Európa

Nemzet és hagyomány

19 Aniszi Kálmán: Visszapillantó avagy önvizsgálat – holnapért
(Beszélgetés Kiss András kolozsvári levéltárossal)

26 Lászlóffy Csaba: Áldozat

29 Szikra János: Domesztikáció

30 Czigány Zoltán: Egyetlen kérdés Sütő Andráshoz

31 Vasadi Péter: Sikknovella

32 Kautzky Norbert: Elhagytak a versangyalok; Ezredvégi karácsony

34 Vargyas Lajos: Emlékek Kodályról, Bartókról, Dohnányiról

38 Élő hagyomány

Gutai István: Földesi János versei elé;

Földesi János: Pista bátyám fejfájára; Barázdák hőse; Új lovasa
vagyok az időnek; Hűségem a földé;

Kopré József: Erdélyi Józsefnél látogatóban...;

Erdélyi József: Este egy polyák viskóban; Szerte az Alföldön...

41 Pálkás István: Üres fészek (Megérkezéseim IV.);

Horváth Elemér: szárszói gyors

42 Megay László: Átváltozások

44 Kozma Szilárd: Kultúrzóna

(Beszélgetés Borbély Imrével, az RMDSZ eknökségi tagjával)

48 Gazdag László: A „szocializmus” alkonya – Svédországban is?

52 Marshall-segélyt most!

(Egy norvég ács levele a világ parlamentjeihez)

53 Cukor György: Nyerítők

54 Veress Miklós: Félre

56 Vörös András: Reggeli életkép kutyaszarral; Magányvadász

Nézet

58 Gróh Gáspár: A látóhatár egésze

(Szabó Dezső: Az egész látóhatár, Püski Kiadó 1991)

A címlapon: Rékassy Csaba: Ovidius: Metamorphoses IX. Fotó: Szepsy Szűcs Levente
A 32-33. oldalon Gaál József rajza.

Vargyas Lajos

Emlékek Kodályról, Bartókról, Dohnányiról

1932-ben kerültem az egyetemre bölcsésznek. Ez két fontos dolgot jelentett zenei fejlődésemre: Kodály népzene-óráit és az Egyetemi Énekkart Vaszy vezetése alatt. Abban az évben, ami Kodály ötvenedik születésnapját is jelentette, elő is adtuk a Psalmust női karral kiegészítve. Ez csodálatos élményt jelentett számomra. Minden mű sokkal jobban megnyílik az embernek belülről, mintha csak kívülről hallgatja.

De állandóbb élményt jelentett Kodály zenefolklór gyakorlata, amit azonnal fölvettem, s nagy izgalommal vártam az első órát, a személyes ismerkedést.

Szerencsém volt. Akkor már megcsappant a korábbi érdeklődés Ko-

dály órái iránt, s az első órától kezdve végig, év végéig egyedül voltam vele a teremben. Ami nekem természetesen nagyobb élményt nyújtott, mintha csak ötvenedmagammal kellett volna hallgatnom valami előadását.

Első kérdése az volt: gyűjtött-e már valamit. Szerencsére volt már valami. Érettségi után mindig az alsó Dunamelléken, Apostagon táborozva cserkészörsömmel kirándultunk Ócsénybe, amelynek, tudtuk, jelentős népzenei hagyománya volt. Híres volt népviseletéről is, és a Gyöngyösbokréta egyik közismert színfoltja volt. Odamentünk hát végig dalolva az úton, természetesen a cserkészek számára készült 101 nép-

dal darabjait fújtuk. Éppen hordás ideje volt, a földeken dolgozó, rakott szekereken járó barna-fekete férfiak és gereblyező nők felfigyeltek a daloló cserkészfiúkra, s a faluban is nagy szívességgel fogadtak. Először egy öregasszonytól jegyezgettem, aki a bokrétásokat tanította be, majd néhány szép 17-18 éves lánytól írtam le egy sor új stílusú dalt, néha másfélét is köztük. Így összeállt vagy 25 dallam. Kodály ezt hallva meghagyta, hogy a legközelebbi órára hozzam el a gyűjtést, s lezárta az ismerkedést. A következő órán első kérdése az volt: itt vannak-e a dalok. Nem voltak, mert mi szépen, gondosan akartuk letisztázni, minden dalt külön nagy kottapapírra, s nem voltunk még készen vele.

„No, ha nincsen itt, írjon fel a táblára egyet közülük!” Felírtam a „Jaj de mély a Tisza vize” C-osztálybeli dallamot. (Ez Bartók osztályozása szerint a „vegyes eredetű” dalok csoportja.) És elemeznem kellett sorzáratait, szótagszáma, formája és minden egyéb tulajdonsága szerint. Vagyis látni akarta, mit tudok a népdalról. Akkor vette észre, hogy d-záróhangra írtam le, pedig akkor már tudtam a Bartók-könyvből, hogy g-záróhangra szoktuk lejegyezni a népdalt. „Talán abszolút hallása van?” kérdezte, mire szégyenkezve be kellett vallanom, hogy nincs. (Később tudtam meg, hogy Wagnernek sem volt! Talán akkor nem szégyenkeztem volna.) Lehet, hogy ösztönösen írtam d-be, ami egyrészt énekelhető

hangmagasság, másrészt ennél a dor-hangnemű dallamnál nem kellett benne semmi előjegyzés.

A következő órára aztán már elhoztam a teljes „gyűjtést”. Kodály szokása szerint belemélyedt. Egy jellemző esetre emlékszem. Kezébe vette a „Zörög a kocsi” kvintváltó dalát, amit az öreg néni szinte csak maga elé dúdolván, szöveghez igazodva, kissé beszédszerűen énekelt. A ritmus így ti ti tá / tá tá lett: Zörög a / ko- csi- „Így hallotta?” kérdezte Kodály. „Így”, feleltem. „Mert általában úgy van mindig: tá ti ti / tá tá. Ezt azóta is a legjellemzőbbnek tartom Kodályra. Nem azt mondta az akkor látott 18 éves kezdőnek, hogy „ez így nem jó, mindig úgy éneklék, hogy...”, hanem megadja neki is azt a rangot, hogy feltételezi: talán ezúttal úgy hangzott el, ahogy leírta.

Ezek után kiküldött Lajthához a Néprajzi Múzeumba, hogy ismerkedjem meg ott az addigi gyűjtésekkel. Vagyis elfogadott olyannak, akit érdemes kinevelni arra, hogy komolyan beledolgozza magát a népzene tudományába.

1945 tavaszán be kellett mennem a Parasztpárt központjába Farkas Ferenchez, a párt főtákarához. Meglepetésemre Kodályt találtam az előszobában. Ő is Farkas Ferencre várt, aki valami tárgyalással volt elfoglalva. Melléültem, s Kodály elmondta, miért jött. A Zeneakadémia igazolóbizottságában Jemnitz és Major Ervin ki akarja nyírni Zathureczkyt. Minthogy Majort a Parasztpárt küld-

te ki, azt akarja, hívják vissza, és küldjenek ki valaki mást helyette. Major ugyanis mint alapos adatgyűjtő tudós, ezt a tulajdonságát a politikai életben is megtartotta, és kartotékot készített minden zenésről. Ő volt a Bizottság adatszolgáltatója. Jemmnitz pedig igazgató akart lenni Zathureczky helyett.

Végzett Farkas Feri, kijött, és nagy reverenciával jelentkezett Kodálnál. Mihelyt megtudta miről van szó, azonnal intézkedett, hogy vonják vissza Major megbízását. De akkor kit helyette? Kodály rám mutatott: itt van ő, rá nem mondhatják, hogy nem ért hozzá. Így lettem a Zeneakadémiai Igazolóbizottság tagja, hogy harcoljak egy egész bizottság ellen Zathureczkyért.

A Bizottságban Jemmnitz képviselte a szocdemeket, Szervánszky Endre a kommunistákat, Kókai, aki szintén pályázott az igazgatóságra, a kiscigányokat. És ott volt – ott volt? ott hőzöngött, dühöngött, parancsolt, ágált – Székely Endre. Letorkolt, terrorizált mindenkit, szinte nem engedett mást szóhoz jutni.

Betűrendben először Ádám Jenő került terítékre. Az ő ügyében még tapasztalatlan voltam, nem tudtam, milyen magatartást tanúsítsak. Elég neveléses vádakat hoztak föl ellene: hogy előadást tartott a népdalról a Magyar Őriasszonyok Egyesületében 1943-ban vagy 1944-ben, és ehhez hasonlót... Természetesen vitatkoztam velük, és a szavazásig eleneztem elítélését; de mikor szavazásra került a sor, azt gondoltam, hogy az én egyetlen szavazatom úgysem változtat az eredményen, viszont a Zathureczky-ügyig még szükségem lesz valamiféle megengedésre velük. Így hát én is megszavaztam az ítéletet.

Az ülés után azonnal fölmentem Kodályhoz. Ádám már ott volt, és szemrehányó tekintetet vetett rám hangsúlyozva, hogy „egyhangú” volt elítélése. Én mentegetőztem

Kodálynak, hogy miért történt mindez, s Ádám elmenetele után néhány nem vonzó tulajdonságát is emlegettem, amiért nem volt bennem iránta olyan elszánt lelkesedés... Kodály azzal zárta le az ügyet: „Mindegy. Ő az egyetlen tanítványom, akitől nem tapasztaltam semmi hálátlanságot. Semmit! Majd fellebbezni fogunk.” (A fellebbezéskor aztán már Majort is meggyőzve, fölmentettem Ádámot.)

zután már keményebben kezdtem harcolni. Mindenekelőtt kifaggattam mindenkit, milyen jogon ül a Bizottságban. S kiderült, hogy Székely Endrét nem küldte senki. Ő magát küldte ide. Erre követeltem, hogy hagyja el az ülést, s mikor nem volt hajlandó, vertem az asztalt, hogy addig nem vagyok hajlandó részt venni a tárgyaláson, amíg ő is ott van. Erre kiment a szomszéd szobába, s az ajtón keresztül hallgatta a vitát. De amint valami feldühítette, vagy véleményét fontosnak képzelte, benyitott, és belekiabált a vitába. Erre ismét csak rácsaptam az asztalra, hogy amíg végleg el nem távozik, nem vagyok hajlandó tárgyalni. Így végül sikerült megszabadulni tőle.

Évekkel később hallottam zenész ismerőseimtől, hogy valahol nevem hallatára kijelentette: „Vargyas, az egy fasiszta!”

Közben a Bizottság kiegészült jogász titkárral, Bér Jánossal, aki akkor még fővárosi főügyész volt. Neki nem volt szavazati joga, mint a szakszervezeti megbízottként megtartott Major Ervinnek sem, de mint befolyásos párttag és jogász, ő lett ettől kezdve a Bizottság tulajdonképpeni vezetője és az ülések irányítója. Természetesen Jemmnitz „bűnüldözésének” szellemében.

Azért én is javítottam valamit a helyzetemen. Találkoztam Arany Sándorral, az Egyetemi Énekhar egykori szólistájával, aki kisciganda-

párti volt. Elpanaszoltam neki, hogy pártja Kókait küldte ki, aki segédkezik Zathu és mások kinyírásában. Megvigasztalt, hogy ezen könnyű segíteni. Testvére volt a később oly nagy szerepet játszó Arany Bálint (az „összeesküvő”), s az elintézte, hogy hívják vissza Kókait, és küldjék ki helyette Vámosi Nagy Lászlót, aki azután teljesen mellettem volt minden kérdésben. Sőt, még egy további segítséget is kaptam. Megalakult a Polgári Demokrata Párt, s az is elküldte megbízottját, egy jámbor zsidó zenekritikust, Somogyi Vilmost, Halmy barátom sógorát. Ez nem is volt megbeszélve, de természetesen ő is mellém állt minden kérdésben. Így már három-három volt az arány, s én a legnagyobb bizalommal néztem a jövőbe. Mert közben tárgyaltunk ugyan egy sereg más ügyet is, de a Zathureczky-ügyben állandóan folytak a „kihallgatások”.

Az előbbi ügyek közt volt Vaszy Viktoré is. Akit szerettem, s aki annyit foglalkozott velem annak idején. Tárgyalása előtt bejött hozzám, hogy megvan a megbízatása a Szegedi Nemzeti Színház operavezetői állására, azért az volna neki jó, ha csak áthelyezésre ítélnék. Mert volt valami ellene, hogy V-jelvényt hordott (a náci győzelem jelvényét), bár ilyen naivságokon kívül soha senkinek nem tett semmi rosszat.

inthogy nagyon közelről ismertem, megkértem társaimat, referálhassak én róla. Elismerték, hogy jellemzésem teljesen helytálló, mégis többet akartak: állásvesztést... Két teljes óráig tartott a vita. Akkorra már megtanultam, hogy csakis a keménység hoz sikert. Végül sikerült az áthelyezés. Kimentem, és elsőként közöltem az eredményt a két-ség-reménység közt várakozó Vaszyval.

Végül eljött a Zathureczky-ügy tárgyalása. Aminek még az ítélethir-

detése előtt volt egy nagy eseménye: Kodály eljött tanúskodni. Bár ez inkább volt vádaskodás, mint tanúskodás. Vádolta az Igazolóbizottságot, hogy „helycsináló bizottság”. Ez elsősorban Jemmnitznek szólt. Volt is felháborodás. Mikor kiment, Bér János nekem támadt: „Látod idejön Kodály, s mikor népünk emlékoszlopokat emel a felszabadító szovjet hadseregnek, ő megtámadja fiatal népi demokráciánk intézményeit!” Ekkor valami ördög bűjt belém, s közbevágtam: „Azokat az emlékoszlopokat nem népünk állítja, hanem maga az orosz hadsereg...” „Hogy mondhatasz ilyet!” csapott le rám dühösen, mire azzal folytattam, hogy „magamat is elvittek kicsi robotra a Szabadság térre, hogy hordjam a köveket az orosz katonáknak, akik rakták az emlékművet.” Beer Hanzi halatlan dühös volt, de Major Ervin majd megszakadt mellettem a visszafafojtott nevetéstől. Gondolom ez volt az a pillanat, amikor megérett benne az a barátság, ami később közöttünk kialakult.

Még egy közbeeső ügyről kell megemlékezni. Szakolczay-Riegler orgonatanárom is esélyesnek érezte magát az igazgatóságra, s bőven hozta az adatokat Zathureczky ellen. De azért Jemmnitznek sem volt ínyére a konkurrencia, s mikor ő került igazolásra, könnyörtelenül érvényesítette a vele szemben felhozható kifogásokat. Én pedig, látva előző magatartását, hagytam menni a dolgot a maga útján. Nem igazolták. Magán kívül volt, mikor közölték a döntést. „Egy ilyen ember nem kell maguknak?” ordította mellét verve. Nemsokára áttelepült Szlovákiába, s az egykori Riegler, aki Szakolczayra magyarosított, most ugyanezt Skalnickyre szlovákosította, és Pozsonyban tanította tovább az orgonát.

Eljött a Zathureczky-ügy döntésének ideje. Én biztosra vettem győzelmünket, de sajnos, Zathu nem bí-

zott benne. Utólag tudtam meg, hogy az előző napokban „egyezséget kötött” Jemmnitzékkel, hogy lemond az igazgatóságról, ha igazolják. S természetesen esze ágában sem volt megtartani ígéretét igazolása után.

* * *

Még egy emléket kell felidézni ezzel az üggyel kapcsolatban. Az egyik fő vád volt Zathu ellen, hogy megjelent a Szálasi-fogadáson, amelyre be voltak rendelve a kulturális élet vezető állású emberei. Ő ugyan elbűjt a fényképezés elől, de Dohnányinak nem lehetett ezt megtenni, s a Bizottságban sok szó esett ezzel kapcsolatban Dohnányiról. Én úgyszólván minden ülés után fölmentem Kodályékhoz beszámolni, s a Dohnányi ellen felhozott vádakat is elmondtam. Közben a magam enyhe fenntartásait is éreztettem vele szemben – közéleti és művészetpolitikai szerepével kapcsolatban. Hű, de kaptam Emma asszonytól! „Hát ki tudott úgy Beethovent zongorázni! Mikor az uram térdig lejárt a lábát, hogy levegye őt a háborús bűnösök listájáról, akkor maga így beszél!” Tehát megtudtam, hogy Kodály igenis közbenjárt Dohnányiért, pedig azóta megjelent az a levél, amit Dohnányi írt neki kérve „igazolását” a nemzetközileg elterjedt igaztalan vádak ellenében. Amire Kodály nem válaszolt. Szerintem meg se kapta, amit az akkori ÁVH-s időkben nagyon könnyű elképzelni. Mert hogy ne tette volna meg nemzetközi vonatkozásban, amit a sokkal nehezebb itthoni légkörben megtett. Képtelenség.

Ugyanilyen képtelenség, hogy nem védte Bartókot. Mindenki ismeri akkoriban megjelent írásait – három is van – Bartókról. De ezt már megszokták, és újabb nem került elő. Az ismertekre pedig azt mondják, azok előbbiek meg későbbiek, tehát a legrosszabb időkben nem tett semmit Bartók érdekében.

Elkezdtem nyomozni ebben az ügyben s Széll Jenőtől hallottam a következőket. Ő kezdetben még bukaresti követünk volt, és magas pozíciójának megfelelő helye volt a párt soraiban. Emlékszik Kodály egyik beszédére, amit az Operában mondott el Bartók halálának valamelyik évfordulóján. Azzal kezdte: „Ez az a ház, ahol nem szabad Bartók műveit előadni.” És folytatta hasonló kemény modorban. Jenő szerint a párt-funkcionáriusok meg voltak dermedve Révaival az élükön. Tehát igenis védte Bartókot azokon az írsokon kívül is, amelyeket ismerünk.

* * *

Tóth Aladár zenekritikáit szerettem csak olvasni. Nagybátyáméknak, akik egy házban laktak velünk, a Pesti Napló járt, s én lementem hozzájuk elolvasni írását, ha valami érdekes hangversenyről meg akartam tudni a véleményét. Egyszer nagyon büszke is voltam. Egy belga vonósnegyes adott hangversenyt az Akadémián. Valamelyik Beethovenkvartettet játszották, majd Bartókkal együtt Franck Cesar zongoraötösét, végül a Debussy-vonósnegyest. Énektanárképzős kolléganóm kérdezte véleményemet az előadás végén. „A Beethoven kicsit langyos volt, a Franck Cesar-ban Bartók volt a fő, őt hallgattuk, a Debussy viszont ragyogó volt”, feleltem. Másnap Tóth Aladár pontosan ugyanezt írta.

Egyébként a belga vonósok is érezték, mikor a Franck Cesar után a közönség tapsa nem engedte le őket a dobogóról, hogy ez elsősorban Bartóknak szól, s szerényen hajlongtak, féltesttel Bartók felé fordulva.

Bartókkal kapcsolatban eszembe jut, hogy olvastam olyan véleményt, mely szerint sosem játszott Mendelssohn. Ez így nem teljesen igaz, mert én legalább egyszer hallottam tőle Mendelssohn Rondo capricciosoját a Rádióban briliáns előadásban. Csak hogy ez már a zsidóüldöző hitleri

időkben volt, s biztosra veszem, hogy tüntetés volt ez ellen a politika ellen. Én akkoriban játszogattam ezt is, azért hallgattam külön érdeklődéssel, s azért maradt is meg bennem olyan frissen az emléke.

Bartókkal, sajnos, nem volt személyes kapcsolatom. Kodály nem küldött hozzá – nyilván nem akarta idejét elvenni fölöslegesen egy akkor még teljesen kezdő fiatalember számára. Györfly később, mikor hozzá kerültem az egyetemen, akart adni ajánlólevelet hozzá, de azt én két okból nem tartottam helyesnek. Először azért, mert ha már Bartókhoz megyek valakinek az ajánlatával, az csak Kodályé lehet. A második ennél is fontosabb: mit mondtam volna neki, mit tudtam volna mutatni, hiszen még semmi érdemlegeset sem csináltam, ami őt érdekelhetné. Azt pedig tudtam, hogy Bartók szigorú egyénisége csak akkor fogad be valakit, ha az valamit fel tud mutatni, legalább valami gyűjtést.

Mikor aztán áji monográfiámon dolgoztam, egész idő alatt fűtött a remény, hogy azzal fogok majd nála megjelenni. A kész kötettel, neki ajánlva. Sajnos, erre már nem kerülhetett sor. Mire kijött a nyomdából 1941 őszén, ő már nem volt itthon. És később sohasem.

Testileg azért néha voltam a közelében. Mikor Vaszy tanította a Cantata profanát, az utolsó próbákra Bartók is bejárt, és mindent gondosan lemért időben, és megbeszélt Vaszyval. Közben egy érdekes jelenet is lejátszódott a szemünk előtt, ami igen jellemző rá. Kezdtük az előjén, a nyolcszólamú polifon bevezetéssel, amihez Nagy Olivér játszott a szintén erősen polifon zongorakivonatát, ahol a zongoristának szinte mind a tíz ujjával kell ugyanannyi hangot leütni. Vaszy valamiért leállította a kórust, s akkor Bartók szinte lábujjhegyen odalépkedett a háta mögött Olivérhez, és valamit magyarázott neki, mire ő zavartan bólo-

gatott. Amint lehetett, odasiettem hozzá megtudni, mi volt a baj. Bartók nagyon udvariasan figyelmeztette, hogy egy helyen egyik hang helyett mást ütött.

Erre a jelenetre gondoltam, amikor az első szovjet kritikus nagy interjút készített Amerikában Sztravinszkyval. Többek közt azt is kérdezte tőle, mindent hall-e a zeneszerző, amikor olyan modern művet ír, mint az övé. A válasz az volt, hogy természetesen mindent nem hall, de nagyon érdekes meglepetések érik a meghallgatás után. Bartókot ezek szerint semmiféle meglepetések nem érthették.

Cantata bemutatóját már csak Törökországban hallgatta meg rádión keresztül. De azt már nem Vaszy vezényelte. Már a főpróbán – s talán egyszer még azelőtt is egy próbán – Dohnányi volt a dirigens. Elkérte Vaszytól a bemutatót. Ő dühöngött is ezért, mert a nagy munka után így nem az övé lett a bemutató dicsősége. De Dohnányival nem mert ujjat húzni, Dohnányi pedig Bartók felé akart gesztust tenni, s nem jutott eszébe, hogy mit jelent ez Vaszynek, akitől egy ilyen lehetőséget vesz el.

Nos, nemcsak Vaszy bánta. Bartók levelet írt neki felpanaszolvva, hogy 12 perc helyett 15-ig tartott az előadás, pedig ők ketten mindent gondosan lemértek, s nyugodt volt, hogy a mű úgy fog elhangzani, ahogy ő elképzelte. Persze, Dohnányi nem nagyon érezte ezt a zenét. Sőt, Vaszy úgy látta, egy olyan félmosollyal tette is le a pálcát, ami azt jelentette: „Tessék, itt van, ilyen!” Lehetséges ugyan, hogy ezt már csak Vaszy elfogult szeme látta bele.

A siker azért nagy volt, de mi tudtuk, akik egy féléven át tanultuk és gyakoroltuk, hogy azt nem érthette meg az a közönség, amely ekkor – és így – hallotta először. ...

Bartóknak több hangversenyét is hallottam, kettő különösen emlékezetes. Egyik kétzongorás koncert volt Dohnányival. Bach-művel kezdődött, s Vaszy a tanári páholyból hozta le az értékelést: „ahogy Bartók exponálta a fűgát, az felülmúlhatatlan volt”. Viszont azt is meg lehetett állapítani, hogy Dohnányi zongorahangja teltebb és színesebb volt. Bartóké engem a patakvíz kristálytisztaságára emlékeztetett. Bizonyos darabokban ez érvényesült jobban.

A másik Zathureczkyvel közös szonáta-hangversenye volt egy vasárnap délelőtt a Váci utcai kamaraszínházban. Ahogy a Kreutzer-szonáta hangsúlyait szinte egész teste mozdulatával kihozta, s végig feszültségben építette föl a művet, az a tökéletesség mintaképe volt. Benem azóta is csak így él ez a mű. Ha korai halála meg is fosztott attól, hogy életben találkozzam vele, halála utáni életében még elért emléke egy szép jelenetben. A mátraházi akadémiai üdülőben egy ízben egy asztalnál ültünk Bartóknéval és Commensoli Máriával. Minthogy ők autóval voltak, felajánlották, hogy menjünk együtt kirándulni. Én Tarnaszentmáriát ajánlottam, ahol egy kis nagyon érdekes, kora Árpád-kori templomocskája van, amelyről Csemegi József kutatásai alapján sokat tudtam mondani művészettörténeti szempontból. El is mentünk oda, csak zárva találtuk a templomot. El kellett kérni a kulcsot a harangozó feleségétől. Mikor mindent megnéztünk, s a többiek elhagyták a templomot, valami belémbújt, és odaszóltam a fejkendős parasztnéninek: „Tudja, ki az az asszony ott elől? Bartók felesége.” „Jaj, ha tudtam volna” mondta kedves ijedtséggel az egyszerű asszony, „akkor más ruhát vettem volna föl”. Vagyis ünneplőt a nagy ember felesége tiszteletére. Kár, hogy ezt már neki magának nem mondhattam el, csak a feleségének. □